
Jazykově smíšené oblasti a politicko-územní struktura Evropy

Bořek Hnízdo

V letech 1949–1989 byla politická mapa Evropy z tradičního pohledu národních států v podstatě neměnná. Nezavislost během těchto čtyřiceti let získal pouze jeden stát – Malta v roce 1964. A hranice mezi státy se nijak neposouvaly. Jedinou výjimkou bylo rozdělení Svobodného území terstského v roce 1954 mezi Itálii a Jugoslávii.

Tuto stabilitu narušil teprve pád berlínské zdi v roce 1989. Politická mapa Evropy se začala podstatně měnit. Vznikly nové národní státy a zároveň začaly být i na politické mapě viditelné proměny, které narušovaly tradiční strukturu Evropy jako seskupení národních států. Tyto procesy přicházely jak na nadnárodní úrovni (evropská integrace), tak na subnárodní úrovni (regionalismus).

Následující stať se bude proto snažit odpovědět na otázku, jak tyto politickogeografické změny na mapě Evropy ovlivňují existenci jazykově smíšených oblastí našeho kontinentu.

* * *

Evropa vždy znala vícejazyčné státy. Z hlediska politické geografie je možné je rozdělit do tří základních skupin. První z nich tvoří státy, které historicky nevznikly jako územně-politický celek jen jedné etnolingvistické komunity (např. Belgie, Švýcarsko). Druhou představují státy, které zahrnovaly i území osídlené jinojazyčným etnikem (např. Finsko). Třetí skupinu (spíše výjimku) pak tvoří země, kde existuje více forem národního jazyka (např. Norsko).

Sama existence národního státu však prosazuje politické postavení „národního jazyka“ i tam, kde je tento jazyk z různých důvodů menšinový (proto, že jím mluví menšina obyvatelstva, anebo není používán na všech úrovních v určitých oblastech veřejného života – např. ve školství, v soudnictví nebo v obchodě). Také proto jsou dnes úředními jazyky i „národní jazyky“ např. Irsko, Lucembursko, Bělorusko či Malta.

Nejvýznamnějším důkazem vlivu politické geografie na vytváření národní jazykové identity je snad i skutečnost, že Makedonie, která po většinu posledních 120 let nebyla součástí Bulharska, má dnes plně samostatný národní jazyk. Podobný vývoj nastal rovněž v Chorvatsku po jeho oddělení od Jugoslávie v roce 1991.

Rok 1949 nejen přinesl neměnnost politické mapy Evropy na dalších čtyřicet let díky stabilizování „železné opony“ (po ruském odvolání blokády západních sektorů Berlína, po vytvoření dvou německých států a po ukončení občanské války v Řecku), ale znamenal též vrchol v evropských dějinách v prosazení jednojazyčnosti jako základního principu evropského národního státu. Toho bylo dosaženo největšími „etnickými čistkami“ v evropských dějinách, a to buď na základě mezinárodních dohod, či „dobrovolně“.

Evropský kontinent zažil něco podobného již po první světové válce, ovšem nikoli v takovém rozsahu. I tehdy hrála roli politická geografie. Změna hranic mezi Tureckem a Řeckem vedla k mezinárodní dohodě o výměně obyvatelstva, kdy se asi 1,5 mil. Řeků vystěho-

valo z Anatólie a z východní Thrákie a asi 0,5 mil. Turků především z řecké Makedonie a Thrákie přesídlilo do Turecka. Podobně rozpad mnohonárodního Rakousko-Uherska vedl např. k dobrovolnému přestěhování Čechů z Vídně do vlastního samostatného státu.

Období 1938–1949 bylo v Evropě díky předválečné situaci, vývoji války a jejím výsledkům velmi nestabilní, a to i pokud se týká existence států a jejich hranic. Došlo k velkým demografickým změnám, způsobeným milionovými civilními oběťmi války (včetně 6 mil. Židů) a migrací obyvatelstva, která svým počtem snad nemá v evropských dějinách obdoby. Jen ve střední Evropě se v období 1939–1943 předpokládá přesídlení více než 15 mil. lidí a v letech 1944–1948 dokonce 31 mil. lidí.¹ K těmto číslům je nutné připočítat i počty migrantů (díky Stalinově politice) z evropské části Sovětského svazu do asijské. Poválečné přesuny obyvatelstva ve střední Evropě byly podporovány i řadou tehdejších státníků a politiků, u nichž převládl názor, že velký počet etnolingvistických menšin v této oblasti byl jedním z hlavních faktorů, který v meziválečném období způsobil v Evropě nestabilitu, jež vedla k válečnému konfliktu.

Zmíněné migrace jednak reagovaly na hraniční změny, k nimž došlo po roce 1945 (např. hraniční změny polsko-německé, polsko-sovětské a italsko-jugoslávské či rumunsko-bulharské, která byla vytvořena rozdělením Dobružde již v roce 1941). A jednak byly organizovány právě za účelem zlikvidovat etnolingvistické menšiny u těch států, které se v podstatě vrátily do geografické podoby, jakou měly v roce 1938 (např. Československo bez Podkarpatské Rusi). Tyto migrace měly dva hlavní důsledky. Za prvé byla eliminována historická přítomnost Židů (s výjimkou Budapešti) a Němců (s výjimkou rumunského Sedmihradska) z celé východní části Evropy. Za druhé došlo k vytvoření národnostně „čistých“ států (např. Polsko nebo Československo) ze zemí se silnými národnostními menšinami v meziválečném období.

Z hlediska městského multilingvismu to znamenalo konec dvojjazyčnosti řady střeoevropských měst (např. Prahy). A téměř všechna města tzv. oblasti Pale (tj. dnešního východního Polska, Litvy, Běloruska, většiny Ukrajiny, Moldovy), stejně jako severovýchodního Rumunska a Zakarpatské Ukrajiny ztratila jidiš jako jeden ze svých jazyků. Také v řecké Soluni se díky vyvraždění sefardské komunity přestal používat jazyk ladino.

Z tohoto pohledu je tedy polovina 20. století v evropských dějinách i mezníkem, kdy stabilizace politické mapy Evropy s sebou přinesla i téměř likvidaci multilingvismu ve většině evropských měst. Národní státy většinou prováděly politiku prosazování národního jazyka (výjimkou bylo např. Finsko) a rusifikace byla typická i pro vícejazyčný Sovětský svaz.

Pád berlínské zdi na podzim roku 1989 zahájil velké politickogeografické změny ve střední a východní Evropě. V letech 1990–1993 vzniklo jedenáct nových suverénních států, tři „zbytkové“ státy (Rusko, Jugoslávie a Česká republika, která byla „zbytková“ nikoli právně, ale rozhodně politicko-kulturně) byly geograficky výrazně zmenšené a sjednocené Německo zvýraznilo své centrální postavení na politické mapě Evropy i geograficky.

Tato změna politické mapy Evropy s sebou přinesla vícejazyčnost jako politickou skutečnost do řady těchto států. Většina nově (či znovu) objevených států na politické mapě Evropy má totiž výrazné jazykové menšiny. Jde především o státy vzniklé v evropské části bývalého Sovětského svazu. V pobaltské oblasti je to především Lotyšsko, kde 33 % obyvatelstva tvoří etničtí Rusové. V Estonsku je podíl Rusů jen o něco menší – asi 25 %. V Litvě je sice etnických Rusů daleko méně (asi o 8 %), avšak přibližně stejně velký je počet příslušníků polské menšiny. Litva má tedy na rozdíl od ostatních pobaltských států dvě výrazné jazykové menšinové komunity.

Naopak v Lotyšsku a v Estonsku vzhledem k početnosti rusky mluvící komunity je jazyková otázka spojena se všemi základními politickými problémy země. Nejdůležitější je otázka občanství, která souvisí i s problémem znalosti „národního“ jazyka. To vlastně vyjadřuje i tradiční problém evropské politiky, jenž s sebou často přináší vznik národního státu v důsledku secese od jiného státu. Moderní evropská historie zná mnoho případů, kdy se bývalý politicky „většinový“ (i když geograficky menšinový) jazyk díky vytvoření nového

suverénního státu náhle ocitl v postavení jazyka politické menšiny. Do podobného postavení z tohoto pohledu, v jakém se ocitla ruština v Pobaltí, se například dostala maďarština na Slovensku či němčina v Českých zemích po první světové válce.

Rovněž Moldova, další nový evropský stát vzniklý z bývalého Sovětského svazu, má problém s „novými nenárodnými“ jazykovými menšinami (ruskou, ukrajinskou a tureckou). Ten se odráží v dramatických politických projevech požadujících separatismus území s většinou obyvatelstva mluvícího převážně rusky.

Také u některých států vzniklých z bývalé Jugoslávie se jazyková otázka ještě zvýraznila. Jde především o Makedonii s početnou albánskou menšinou (asi 20 %). I ve „zbytkové“ Jugoslávii se zvýšil podíl menšinových jazykových komunit, především Albánců a Maďarů, a to vzhledem k jejich proporčnímu zastoupení před rozpadem bývalé Jugoslávie. Totéž lze říci i o Slovensku, kde počet Maďarů tvoří 11 % v porovnání s 4% podílem v celostátním měřítku v době před rozdělením bývalého Československa.

U nově vzniklých slovanských států v Evropě z bývalého Sovětského svazu je jazyková otázka (tj. postavení ruštiny) komplikovaná tím, že kromě velkých menšin etnických Rusů (např. na východě Ukrajiny a na Krymu) je zde faktor „rusifikace“ velkých měst (především v Bělorusku). To, že městské obyvatelstvo s vyšším vzděláním používá v Bělorusku ruštinu, má vliv na politické postavení ruštiny, která nyní získala postavení druhého oficiálního jazyka v zemi, kde etničtí Rusové mají daleko menší zastoupení (13 %) než v řadě jiných bývalých republik Sovětského svazu, kde ruština není oficiálním jazykem.

Městský multilingvismus je typický i pro pobaltské země. Jestliže 80 % obyvatel Litvy tvoří etničtí Litevci, pak to rozhodně neplatí pro hlavní město Vilnius se silným zastoupením Rusů a Poláků, daleko přesahujícím jejich celostátní poměr (8 %, respektive 7 % populace).

Podobná situace je rovněž v Lotyšsku a v Estonsku. Etničtí Rusové jsou zde téměř výhradně městským obyvatelstvem, a proto má lotyšské hlavní město Riga ruskou většinu. Ještě výraznější postavení mají etničtí Rusové v estonských městech Narva a Kohla-Jarve. V hlavním městě Tallinu je pak 40% ruská menšina.²

V dalším vývoji lze u pobaltských států předpokládat nárůst hlavního státního etnika, ovšem při zachování menšin, a to především právě ve velkých městech. Příkladem takového vývoje je sousední Finsko s menšinou etnických Švédů, soustředěnou zvláště ve městech (např. Turku). Tam se za posledních 120 let zmenšil podíl etnických Švédů z 15 % na dnešních 6 %, ovšem při zachování vlastně stejného počtu (kolem 300 tisíc) této menšiny.³ Na Balkáně, kde je urbanizace podstatně menší, je možné naopak očekávat spíše nárůst podílu menšin (i vzhledem k jejich vysoké natalitě) v novém státě (např. etnických Albánců v Makedonii).⁴

Teze, že vznik nových suverénních států přináší rozšíření vícejazyčnosti platí pro Evropu obecně, tedy nikoli pouze pro její východní část. Tuto skutečnost si uvědomíme, pokud si teoreticky připustíme možnost vzniku dalších nových suverénních států, a to tam, kde je politicky poměrně výrazný separatismus. Většina z nich by se po dosažení samostatnosti stala vícejazyčnými státy. Platilo by to jistě např. o Katalánsku nebo o Baskicku, možná i o Flandrech.

Velké politickogeografické změny poslední doby v Evropě nesouvisely jen se vznikem nových suverénních států, ale též s teritoriálním uspořádáním zemí, které zůstaly jako celek geograficky nezměněné. Přitom vývoj územního uspořádání je proces dlouhodobější. Výrazné změny byly nastartovány v nekomunistické Evropě již v 70. letech. Od té doby jsou trvalým politickým procesem, který zasahuje většinu evropských států.

Devadesátá léta přinesla i vytvoření nového federálního státu v západní Evropě. Je to Belgie, kde jazyk hrál důležitou roli při rozdělení země na tři části. Přesto vlastně nedošlo k vytvoření geograficky plně jednojazyčných celků. Nejvýchodnější část frankofonního Valonska má oblasti Eupen a St. Vith, mluvící německy, a úzký koridor Vlámka, oddělující Brusel od Valonska, má dnes francouzsky mluvící menšinu. Brusel jako samostatná část federace a zároveň hlavní město státu je oficiálně dvojjazyčný.

Ani velmi stabilní evropská federace – Švýcarsko – se neubráníla změnám, ovlivněným snahou vytvořit jazykově jednotné politické jednotky. V roce 1975 byly od kantonu Bern odděleny francouzsky mluvící části, z nichž se zformoval nový kanton Jura. Švýcarsko, celkově chápané jako vícejazyčný stát, je tak dnes z hlediska vnitřního uspořádání složeno vlastně z 24 převážně jednojazyčných kantonů a jen kantony Graubunden a Valais jsou skutečně vícejazyčné. To ovšem nelze říci o městech. Ve všech velkých městech německy a francouzsky mluvících kantonů žijí i velké italsky mluvící menšiny.⁵

Snad nejvýraznější změnou nedávného a současného vývoje evropských států z hlediska územního uspořádání je vytvoření tzv. regionálních států jako určitého přechodového typu mezi federací a unitárním státem. Nejlepším příkladem těchto změn je územně politický vývoj Španělska, související s procesem demokratizace. Změny nastaly i po volebním vítězství labouristů ve Spojeném království. Regionalizace států byla posílena i v řadě dalších evropských států v 70. a 80. letech (např. v Itálii, v Nizozemsku, ve Švédsku, ale též v Řecku a ve Francii).

Velké množství takto vytvořených politických regionů se stalo i politicky vícejazyčnými. Ve Španělsku se státním jazykem stala katalánština, která je současně regionálním jazykem v Katalánsku, ve Valencii a na Baleárech. Také baskičtina je státním a zároveň regionálním jazykem. Dvojjazyčnost je i v provincii Galicia. Rovněž britský regionalismus klade důraz na dvojjazyčnost, a to především ve Walesu. Existence „regionálního“ jazyka je také součástí skotského regionalismu, stejně tak jako fríského (Frísko je jednou z 12 provincií Nizozemska).

I v řadě dalších evropských států můžeme najít autonomní regiony, opřené o existenci regionálního jazyka, čímž se tyto oblasti stávají i politicky vícejazyčné. V Itálii je z pěti autonomních provincií vícejazyčné především Valle d'Aosta (italština a francouzština), Trentino-Alto Adige (italština a němčina) a Friuli-julské Benátsko (italština, friulština a slovinština). Autonomní statut je jazykově zdůrazněn i na Alandech, autonomní části Finska. Přitom Alandy jsou jedinou provincií tohoto státu, kde švédština, jeden ze dvou státních jazyků, je většinová. Dvojjazyčné jsou rovněž dánské Faerské ostrovy s vysokým stupněm autonomie a s dominantním postavením místního jazyka.

Ve východní části našeho kontinentu v současnosti neprobíhá proces přesouvání politické moci do regionů příliš rychle. Souvisí to snad se skepticismem, jenž je určitým způsobem pochopitelnou reakcí na velké politickogeografické otřesy (především na rozpad všech federací), které tato část Evropy prožila na počátku 90. let.

Důsledkem této skutečnosti byl i zánik autonomních regionů v Jugoslávii (Kosovo, Vojvodina) či neúspěšná snaha o vrácení autonomního statutu pro severovýchodní Sedmihradsko nebo odmítnutí vytvoření autonomních okresů ve východní Litvě, abych jmenoval alespoň vícejazyčné geografické oblasti. Nové územně administrativní uspořádání zavedlo na Slovensku osm a v Bulharsku devět nových krajů, které dostaly takovou geografickou podobu, aby v žádném z nich podíl etnických Maďarů, respektive Turků příliš nepřesahoval podíl, který mají tato etnika v obou zemích na celonárodní úrovni.

Přesto i ve východní části našeho kontinentu byly vytvořeny autonomní oblasti, založené na principu vícejazyčnosti. Je to Krym, autonomní oblast Ukrajiny s většinovým ruským etnikem. A v roce 1994 byly moldovskou vládou potvrzeny dva autonomní regiony – Gagauzie a Podněstří.

Celkově lze říci, že nekomunistické evropské státy procházely ve druhé polovině 20. století velkými změnami v územně administrativním uspořádání, které s sebou přinášely i významnější politické postavení regionálních jazyků, a tím i prosazování politické vícejazyčnosti na regionální úrovni. Naproti tomu nově vzniklé politické režimy ve východní části Evropy se v 90. letech snažily stabilizovat své postavení politickým nezdůrazňováním regionálních zvláštností, včetně těch, které jsou založeny na vícejazyčnosti. Členství všech těchto zemí v Radě Evropy však na ně vyvíjí i tlak na zachování práv jejich etnolingvistic-

kých menšin. Nelze proto vyloučit, že v budoucnu se fakticky existující vícejazyčné oblasti v některých těchto zemích projeví i v politicko-teritoriálním uspořádání těchto států.

* * *

Nejdůležitější změny v politické geografii současné Evropy jsou ovšem ty, které klasická politická mapa, znázorňující jednotlivé suverénní státy, vlastně opomíjí. Jsou to změny, které souvisejí s procesem evropské politické integrace. Samotný proces geografického rozšiřování dnešní Evropské unie zavádí oficiální vícejazyčnost v Evropě. Všechny úřední jazyky jednotlivých členských států jsou totiž zároveň úředními jazyky Evropské unie (jen Irská republika upustila od irštiny). S perspektivou přijímání dalších členů lze tedy v Evropské unii očekávat nárůst této oficiální jazykové „rozříštěnosti“.

Vedle kvantitativních změn jde v procesu evropské integrace i o změny kvalitativní. Ratifikací Maastrichtské smlouvy z první poloviny 90. let se vytvořila Evropské unie, kterou lze charakterizovat jako asociální seskupení států téměř konfederativního typu. Vytvoření jednotného trhu, zavedení evropského občanství, možnost získání zaměstnání pro občana Evropské unie v kterémkoli členském státě, zrušení hraničních kontrol mezi většinou zemí Evropské unie (Schengenská dohoda) a právo občana Evropské unie volit v místě svého trvalého pobytu v kterémkoli členském státě v komunálních volbách – to vše zásadním způsobem změnilo i politickou geografii Evropy.

Vytvoření Evropské unie také „přeměnilo“ řadu „cizinců“, kteří se stěhovali za prací od počátku 50. let z „periferie“ Evropy (z jižní Itálie, z Portugalska, ze severního Řecka, z Andalusie, z Galicie, ze severního Finska či ze západního Irska) do „centra“ (do SRN, do Francie nebo do států Beneluxu), v „evropské spoluobčany“ těchto zemí.⁶

Jestli politická geografie do té doby rozlišovala v Evropě především migrace vnitrostátní a mezinárodní, díky těmto změnám získaly v Evropské unii zásadní význam migrace transnacionální. Migrantovi totiž nic nebrání v přestěhování z jednoho státu do druhého, protože neztrácí možnost uplatňování politických práv v původní zemi a zároveň má téměř okamžitě zajištěna některá politická práva v cílové zemi.⁷ Geograficky se ovšem tyto migrace neomezují pouze na státy Evropské unie, ale vzhledem k tomu, že řada členů Evropské unie povoluje možnost dvojího občanství, můžeme do této kategorie zařadit i migraci do Evropské unie ze zámoří (např. z USA či z Jižní Afriky), jestliže tito migranti jsou držiteli i občanství států Evropské unie. Ostatně i migrace ze zámoří může být čistě z politickogeografického hlediska vnitrostátní migrací. Jde např. o občany z francouzských zámořských departementů.

Položme si však otázku, zda jsou tyto skutečnosti jen obecné, všeevropského rázu a teritoriálně irelevantní, anebo zda jsou nějakým způsobem ovlivňovány a samy ovlivňují politicko-teritoriální strukturu konkrétních geografických oblastí Evropy. A samozřejmě se zaměříme především na to, jestli tyto skutečnosti vytvářejí či nějakým způsobem ovlivňují vícejazyčné regiony a městská centra.

V Evropské unii můžeme poměrně snadno určit její politickogeografickou centrální oblast. Jejím středem je trojúhelník spojující Brusel (sídlo Evropské komise), Lucemburk (sídlo Evropského soudu), Štrasburk (sídlo Evropského parlamentu) a Frankfurt (sídlo Evropské banky). Je signifikantní, že tato centrální oblast je „transnacionální“, geograficky nerefluktující tradiční strukturu evropských států. Z našeho pohledu je důležité, že s výjimkou Frankfurtu jde o města tradičně vícejazyčná, ležící na geografické hranici lingvistických komunit.

Všechna uvedená města jsou v důsledku procesu evropské integrace velmi přitažlivá pro migranty, jejichž počet přesahuje (s výjimkou Štrasburku) 15 % obyvatelstva.⁸ Jestliže Brusel můžeme z hlediska politickoúzemní struktury Belgie považovat za dvojjazyčné město, z celoevropské perspektivy má dnes také početnou komunitu používající především angličtinu (např. 83 % zaměstnanců orgánů Evropské unie).⁹ A k rozšíření němčiny

v Bruselu (ostatně je oficiálním úředním jazykem Belgie) pak napomáhá i skutečnost, že po sjednocení Německa a po vstupu Rakouska do Evropské unie je jednoznačně nejrozšířenějším mateřským jazykem v Evropské unii. Brusel jako hlavní město Evropské unie se pomalu proto stává čtyřjazyčným městem.

Jiným aspektem vlivu měnící se politické geografie Evropy na situaci v jazykově smíšených oblastech je „spojení“ dříve rozdělených regionů, k němuž dochází díky procesu evropské integrace. Příkladem může být Šlesvicko, rozdělené mezi Německo a Dánsko, s výraznými etnickými menšinami na obou stranách hranice, vytvořené v roce 1920. Obě komunity mají zajištěna jazyková práva (školství, administrativa). Dánská menšina v Německu má i výrazné politické zvyhodnění. Její stranická reprezentace má zajištěné zastoupení v zemském parlamentu bez ohledu na dosažení 5% limitující hranice hlasů. K padesáti tisícové „autochtonní“ komunitě etnických Dánů, žijících v Německu, tak dnes po ratifikaci Maastrichtské smlouvy můžeme přičíst dalších 20 tisíc dánských občanů Evropské unie, trvale žijících v Německu.¹⁰

Podobné „posílení“ autochtonní jazykové komunity nyní probíhá i v Jižním Tyrolsku, kde německy mluvící komunita je rozšířena o občany Rakouska a Německa. Tento region je součástí oficiálně dvojjazyčné (usnesení z let 1948 a 1972) italské provincie Trentino-Alto Adige. Připojení Rakouska a Itálie k Schengenské dohodě v roce 1997 (a tím i zrušení hraničních kontrol s Itálií) fakticky „znovu spojilo“ severní (rakouské) a jižní (italské) Tyrolsko, politicky rozdělené po roce 1918.

Změny na politické mapě související s procesem evropské integrace však vytvářejí i nové jazykově smíšené regiony. V roce 1985 zrušilo Španělsko blokádu Gibraltaru, a to v souvislosti s přípravou na vstup do Evropského společenství. Tím bylo umožněno cestování do této kolonie, která je dnes součástí Evropské unie, i ze sousedních španělských provincií, kde se od 60. let trvale usídlovala i řada Britů. Po roce 1985 se výstavba rezidenčních středisek i geograficky výrazně posunula ke Gibraltaru, takže některá z nich (např. Sotogrande) lze považovat za jakési předměstí Gibraltaru. Propojení Gibraltaru s nejjihnějšími částmi Španělska vyvolává také politické snahy vytvořit zde novou provincii Andalusie. Provincie Campo by pak reflektovala zvláštní, „smíšený“ charakter tohoto regionu.¹¹

Proces evropské integrace však zatím příliš nenarušuje typický atribut evropské ideje národního státu, kterým bývá politicky výjimečné postavení jednoho „národního“ jazyka. Platí to téměř o všech členských státech Evropské unie. V praxi to znamená, že tyto státy, přestože mají velké komunity přistěhovalců z jiných zemí Evropské unie, uznávají jednojazyčnost jako základní princip státní politiky. To zasahuje jazyková práva tak velkých komunit, jako jsou např. Portugalci ve Francii (usídlení hlavně ve městech na atlantském pobřeží)¹² nebo Italové v Německu, v Belgii a ve Francii, kde jsou soustředěni zejména ve městech v blízkosti italských hranic (Nice, Cannes, Grenoble).¹³

Jedinou významnější výjimku představuje Švédsko, kde děti přistěhovalců mají právo na vzdělání v mateřském jazyce.¹⁴ Vstup Švédska a Finska do Evropské unie v roce 1995 změnil také politické postavení 120 tisíc finských přistěhovalců, žijících především ve velkých městech (Stockholm, Goteborg).¹⁵ Tím vlastně došlo k politickému posílení autochtonní menšiny etnických Finů, žijících hlavně v severním Švédsku jistě již od 16. století. Tyto skutečnosti by mohly v budoucnu vést k významnějšímu politickému uznání finštiny ve Švédsku, a to i proto, že ve Finsku má švédština postavení oficiálního státního jazyka.

Ani důraz na výuku minimálně dvou jazyků na základních školách v zemích Evropské unie nevede zde k vytvoření vícejazyčných oblastí. I angličtina, nejrozšířenější dorozumívací jazyk v Evropské unii (82 % studentů Evropské unie volí angličtinu jako první cizí jazyk),¹⁶ má geograficky v kontinentální Evropě velmi omezené území, kde je plně akceptována. Snad jediným hlavním městem kontinentálního státu Evropské unie, kde získala postavení „druhého“ jazyka, je Amsterdam. Toto postavení má i své politikogeografické důsledky. Existence anglofonní komunity je zde posilována přistěhovalectvím jednak

z blízkých britských ostrovů a z ostatních anglicky mluvících zemí (např. z USA), ale též z anglofonních zemí tzv. třetího světa.¹⁷ Ostatně řada těchto anglofonních migrantů přichází i z území politicky nebo historicky nějakým způsobem spjatých s Nizozemskem (např. Nizozemské Antily, Surinam, Jižní Afrika, Indonésie).¹⁸

Proces evropské integrace však nepřinášel jen politickogeografické změny uvnitř Evropské unie, ale zároveň měnil i vztah k politickým celkům mimo ni. Na základě přijetí Schengenské dohody byly sice zrušeny hraniční kontroly mezi signatářskými státy, ale zato zvýšeny kontroly vnějších hranic. Tato opatření, stejně jako zprísňení azylových zákonů však nezmenšují počet „cizinců“ ze zemí mimo Evropskou unii. Tito „cizinci“ začali přicházet do západní Evropy od počátku 50. let jako tzv. gastarbeitři, od 70. let se pak většinou změnil na žadatele o azyl. Od poloviny 90. let se tito migranti stále častěji odvolávají na právo na spojení rodin. Za 50 let se tak postupně vytvořily početné menšiny „neevropanů“ postupně se hlásící i o svá politická práva.¹⁹

Z jazykového hlediska jsou v Evropské unii nejpočetněji zastoupeny milionové arabské a turecké menšiny. Někdy tyto menšiny bývají nazývány „neteritoriální“, což ovšem neodpovídá skutečnosti. Jejich rozšíření totiž ovlivňují politickogeografické faktory. Turecká menšina je v Evropské unii soustředěna především v Německu (78 %) a v zemích Beneluxu (14 %)²⁰ a Arabové zase většinou sídlí ve Francii, v Belgii, v Nizozemsku a ve Spojeném království.²¹ Tyto menšiny najdeme sice ve všech velkých městech, ale je možné i vytypovat jejich větší koncentraci v určitých oblastech, např. Arabů ve městech jižní Francie (Marseilles, Toulon, St. Etienne, Lyons).²² Jestliže toto soustřeďování bude pokračovat, pak můžeme předpokládat, že zde vzniknou další jazykově smíšené oblasti. Tito „neevropané“ ovšem svým způsobem ovlivňují i situaci v již existujících jazykově smíšených regionech. Příkladem může být marocká komunita v Bruselu, která v tomto vícejazyčném městě také přispívá k upevnování postavení francouzštiny jako hlavního dorozumivacího jazyka.²³

Pád železné opony v roce 1989 nepřinesl do Evropské unie očekávaný migrační proud ze zemí bezprostředně sousedících s nekomunistickou Evropou. Naopak poměrně stabilizovaná ekonomická a politická situace velmi brzy přeměnila tyto státy střední Evropy v cílové země přistěhovalců, často z bývalého Sovětského svazu a z Balkánu.²⁴

Jestliže se u většiny zemí střední Evropy dá předpokládat jejich vstup do Evropské unie, může to zde ovlivnit existenci jazykově smíšených oblastí podobným způsobem jako v západní Evropě. Nejvýznamnější vícejazyčné oblasti je totiž opět možné najít hlavně v příhraničních regionech. Jde např. o Istrii, jižní Korutany, Burgenland či Těšínsko.²⁵ Také u některých hlavních měst těchto států je možné v budoucnu předpovídat postupný vznik výraznějších etnolingvistických menšinových komunit, jejichž existence byla pro tato města typická v první polovině 20. století.²⁶

Celkově lze shrnout, že politickogeografické změny, kterými Evropa prochází v posledním desetiletí, ovlivnily i existenci jazykově smíšených regionů. Je to především proces evropské integrace, podporující transnacionální politické vazby na straně jedné a přispívající k posílení politického regionalismu na straně druhé. Tento proces evropské integrace posiluje politický význam existujících jazykově smíšených oblastí a přispívá i k jejich dalšímu vytváření. Nelze však tvrdit, že Evropa spěje k jakémusi obecnému „neteritoriálnímu“ multilingvistu. Je to opět politickogeografický faktor, především existence národních států, jenž limituje vícejazyčnost hlavně na určité specifické oblasti – na příhraniční regiony s menšinovým obyvatelstvem sousedního státu či na města Evropské unie, která jsou z různých důvodů atraktivní pro přistěhovalce z ostatních zemí Evropské unie.

¹ Srov. Mogoosi, P. R.: *Historical Atlas of East Central Europe*. Seattle, London 1995, s. 164.

² Srov. *Estonia Today*, Infoleht/Info sheet, 4 March 1995.

³ Srov. Fernández-Armesto (ed.): *Guide to the People of Europe*. Times Books, London 1994, s. 303.

⁴ Vyšší natalita je typická pro všechny balkánské muslimy – Albánce, Bosňáky, Pomaky i Turky.

- ⁵ Srov. White, P. E.: *The West European City: a social geography*. Longman, London 1984, s. 104.
- ⁶ Srov. Koslowski, R.: *Intra-Eu Migration, Citizenship and Political Union*. *Journal of Common Market Studies*, 3. 32. Oxford 1994.
- ⁷ Srov. Hnizdo, B.: *Evropské migrace a národní stát*. *Mezinárodní vztahy*, 4/1996, s. 92–102.
- ⁸ Srov. White, P. E.: cit. dílo, s. 109.
- ⁹ Srov. *The Bulletin*. Brussels, 2. 2. 1994.
- ¹⁰ Srov. OECD SOPEMI 1992.
- ¹¹ Srov. *Gibraltar Chronicle*, 17. 8. 1994.
- ¹² Srov. King, R.: *The Social and Economic Geography of Labour Migration: from guestworkers to immigrants*. In: Pinder, D. (ed.): *Western Europe challenge and change*. Belhaven Press, London, New York 1990.
- ¹³ Srov. White, P. E.: cit. dílo, s. 104.
- ¹⁴ Srov. Castles, S., Miller, M. J.: *The Age of Migration*. Macmillan, London 1993, s. 223.
- ¹⁵ Srov. *tamtéž*, s. 218.
- ¹⁶ Srov. *Evropa Times*, 20. 5. 1993.
- ¹⁷ Srov. OECD SOPEMI 1992.
- ¹⁸ Angličtina je jedním z úředních jazyků Jižní Afriky a Nizozemských Antil a používaným jazykem v Indonésii a na Surinamu.
- ¹⁹ Srov. Clout, H., Blacksell, M., R., Pinder, D.: *Western Europe. Geographical Perspectives*. Longman 1994, s. 43–60.
- ²⁰ Srov. Glassner, M. I.: *Political Geography*. New York, s. 576.
- ²¹ Srov. OECD SOPEMI 1992.
- ²² Srov. White, P. E.: cit. dílo, s. 109.
- ²³ Srov. *The Bulletin*. Brussels, 2. 2. 1994.
- ²⁴ Např. Česká republika měla k 31. 12. 1996 téměř 200 tisíc cizinců s trvalým či dlouhodobým pobytem, z toho 45 tisíc Ukrajinců, 6 tisíc Rusů a 5 tisíc Srbů.
- ²⁵ K autochtonní polské menšině v České republice je možné připočítat 25 tisíc občanů Polska, trvale žijících na území ČR. Podobně je možné k autochtonní chorvatské menšině v Burgenlandu připočítat velkou komunitu z bývalé Jugoslávie, a to hlavně ve Vídni.
- ²⁶ Např. Praha měla k 31. 12. 1996 přes 60 tisíc trvale usídlených cizinců.